

Capacity Development Courses in Local Wisdom-Based Environmental Management for the Elderly

Wisakha Phoochinda

Graduate School of Environmental
Development Administration
National Institute of Development
Administration, Thailand

Nicharnan Patitas

Graduate School of Environmental
Development Administration
National Institute of Development
Administration, Thailand

Abstract

The study aims to: 1) apply knowledge derived from lessons learned through implementing a local wisdom-based environmental management curriculum for the elderly; and 2) propose guidelines for integrating the knowledge gained from the experiences of elderly individuals as environmental management educators using local wisdom. Building upon research conducted in the fiscal years 2021 and 2022, this study applies these lessons in ten prototype communities across five regions of Thailand. It incorporates feedback from implementing the curriculum and an After-Action Review (AAR). The study found that elderly participants were keen on learning and teaching, as evidenced by their learning outcomes, readiness to acquire knowledge, and ability to apply it in daily life. This was demonstrated by the pre-test and post-test questionnaire results, which showed a significant increase in scores in the post-test. This improvement was due to activities that facilitated knowledge transfer from retired individuals to active participants, assessing the elderly's knowledge, experience, leadership qualities, and engagement in the learning process. Additionally, the elderly actively engaged in memory-stimulating games during teaching and learning activities. Developing older adults' potential as environmental management trainers using local wisdom requires support from senior learning institutions to implement the curriculum. This approach promotes confidence and capability development, enhances vocational skills, and creates employment opportunities and additional income for older adults. Educational field trips to exemplary communities, for example, enable them to observe and practice in real-life scenarios. They also learn to recycle plastic waste and repurpose fabric scraps into functional items, highlighting their community's uniqueness. These initiatives help cultivate environmental management awareness and local wisdom within the community.

Keywords

Senior Course, training program for becoming an instructor, developing the capacities of the elderly, instructors in environmental management

CORRESPONDING AUTHOR

Wisakha Phoochinda, National Institute of Development Administration, Thailand
118 Moo 3, Serithai Road, Klong-Chan, Bangkok, Bangkok 10240, Thailand.

Email: nichanan.pati@stu.nida.ac.th

© College of Local Administration, Khon Kaen University. All rights reserved.

หลักสูตรพัฒนาศักยภาพการเป็นวิทยากร ด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมโดยภูมิปัญญา ท้องถิ่น สำหรับผู้สูงอายุ

วิชาฯ ภูจินดา

คณะบริหารการพัฒนาสิ่งแวดล้อม
สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

นิพนธ์ ภูทิศน์

คณะบริหารการพัฒนาสิ่งแวดล้อม
สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อประยุกต์องค์ความรู้จากบทเรียนหลักสูตรการถ่ายทอดองค์ความรู้สู่แนวทางพัฒนาศักยภาพการเป็นวิทยากรด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมโดยภูมิปัญญาท้องถิ่น สำหรับผู้สูงอายุ และ 2) เพื่อนำเสนอแนวทางในบูรณาการองค์ความรู้จากการสังสมประสบการณ์ของผู้สูงอายุ สู่การเป็นวิทยากรด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมโดยภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยการบูรณาการองค์ความรู้จากผลการศึกษาโครงการพัฒนาหลักสูตรการจัดการสิ่งแวดล้อมโดยภูมิปัญญาท้องถิ่นสำหรับผู้สูงอายุ ต่อเนื่องจากงานวิจัยปีงบประมาณ 2564 และ 2565 ที่ในพื้นที่จริงของชุมชนต้นแบบ 10 พื้นที่ ครอบคลุม 5 ภูมิภาคของประเทศไทย ร่วมกับการศึกษาบทเรียนจากกิจกรรมการอบรมของโครงการฯ ด้วยวิธีการทบทวนหลังปฏิบัติงาน ผลการศึกษาพบว่า ผู้สูงอายุมีความสนใจในการเรียนการสอน จากประสิทธิผลในการเรียนรู้ ความพร้อมที่จะรับความรู้และสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้จริงเนื่องจากผลการประเมินจากแบบทดสอบก่อนเรียนและหลังเรียนที่พบว่า ผู้สูงอายุส่วนใหญ่สามารถทำคะแนนแบบทดสอบหลังเรียนเพิ่มจากแบบทดสอบก่อนเรียนได้มากขึ้น และเมื่อได้รับความรู้เพิ่มเติมจากการเรียนหลักสูตร ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ก็สามารถทำได้คะแนนแบบทดสอบหลังเรียนเพิ่มมากขึ้นที่ จากกิจกรรมการถ่ายทอดองค์ความรู้จากวัยเกษียณสู่วัยกระเตาะ ทำให้สามารถประเมินความรู้และประสบการณ์ของผู้สูงอายุได้ว่า เป็นผู้มีความรู้ความสามารถ มีประสบการณ์ และเป็นผู้นำได้ อีกทั้งผู้สูงอายุยังให้ความร่วมมือในระหว่างการเรียนการสอน มีส่วนร่วมในเกมนำมากระตุ้นความทรงจำให้กับผู้สูงอายุ โดยแนวทางการพัฒนาศักยภาพการเป็นวิทยากรด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมโดยภูมิปัญญาท้องถิ่น สำหรับผู้สูงอายุให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น ต้องอาศัยความร่วมมือจากโรงเรียนผู้สูงอายุในการสนับสนุนให้นำหลักสูตรไปประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนภายในโรงเรียน ส่งเสริมการพัฒนาศักยภาพในความกล้าแสดงออกของผู้สูงอายุ การสนับสนุนการพัฒนาศักยภาพด้านการประกอบอาชีพให้กับผู้สูงอายุ เพื่อให้เกิดการจ้างงานและสร้างรายได้เพิ่มเติมให้กับผู้สูงอายุ เช่น การศึกษาดูงานชุมชนของผู้สูงอายุพื้นที่อื่น ๆ ที่เป็นต้นแบบ เพื่อให้ผู้สูงอายุได้มองเห็นภาพจริงและสามารถปฏิบัติตามได้ รวมถึงการต่อยอดด้านการนำขยะพลาสติกที่ไม่ใช้แล้วหรือใช้เศษผ้ามาประดิษฐ์เป็นของใช้ต่าง ๆ โดยทำสิ่งของที่เน้นให้เห็นภาพที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน นับเป็นการสร้างจิตสำนึกที่ดีต่อชุมชนในเรื่องการจัดการสิ่งแวดล้อมและภูมิปัญญาท้องถิ่นอีกด้วย

คำสำคัญ

หลักสูตรผู้สูงอายุ, หลักสูตรการเป็นวิทยากร, การพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุ, วิทยากรด้านการจัดการสิ่งแวดล้อม

บทนำ

จากการที่ประเทศไทยมีสภาพภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ราบลุ่ม ประชากรจำนวนมากดำรงชีพด้วยการพึ่งพิงภาคการเกษตร และยังคงเผชิญความท้าทายในการรับมือกับความต้องการใช้น้ำและพลังงานที่เพิ่มขึ้นจากการขยายตัวของเมืองและกิจกรรมในพื้นที่เขตเศรษฐกิจทั่วประเทศ อีกทั้งพฤติกรรมการบริโภคของประชาชนยังขาดการคำนึงถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ที่นับวันจะเสื่อมโทรมลงและอาจก่อให้เกิดเป็นปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมในระยะยาวที่จะยิ่งทวีความซับซ้อนขึ้น ประกอบกับประเทศไทยอยู่ระหว่างการเปลี่ยนแปลงด้านโครงสร้างอายุของประชากร ที่มีสัดส่วนของประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไปเพิ่มมากขึ้น ซึ่งถือว่าเป็นประชากรที่อยู่ในวัยพึ่งพิง เพื่อให้ประเทศไทยเข้าสู่สังคมผู้สูงวัยอย่างมีคุณภาพ สิ่งที่สำคัญที่สุดคือเรื่องของคุณภาพชีวิตของคนทุกช่วงวัยในประเทศ ความเป็นอยู่ที่ดีเชื่อมโยงกับสิ่งแวดล้อมทั้งทางกายภาพและทางสังคม จึงมีความจำเป็นที่จะต้องให้ความสำคัญกับการสร้างรากฐานจิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อมที่มั่นคงด้วยการให้ข้อมูลและการถ่ายทอดความรู้ที่ถูกต้องแก่ผู้คน ทั้งเยาวชน ผู้สูงอายุและประชาชนทั่วไป ทั้งในสถานศึกษาอย่างโรงเรียน มหาวิทยาลัย รวมถึงระบบเรียนรู้อื่น ๆ นอกห้องเรียน ส่งเสริมให้คนมีส่วนร่วมในการพัฒนาสิ่งแวดล้อม ในชุมชนที่ตัวเองอาศัยอยู่ ชุมชนจะได้ประโยชน์จากผู้สูงอายุที่ยังทำงานอยู่ในชุมชน ในขณะที่ประชากรวัยเด็กและวัยหนุ่มสาวจะได้รับประโยชน์จากการอยู่ร่วมกันระหว่างประชากรต่างวัย ทั้งเรื่องการเรียนรู้และการทำงานร่วมกัน

จากการเล็งเห็นความสำคัญของการพัฒนาศักยภาพด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมแก่ผู้สูงอายุในประเทศไทยที่ยังมีศักยภาพในการเรียนรู้และการทำกิจกรรมต่าง ๆ จึงได้จัดทำหลักสูตรพัฒนาศักยภาพการเป็นวิทยากรด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมโดยภูมิปัญญาท้องถิ่น สำหรับผู้สูงอายุ จากองค์ความรู้ของการศึกษาในปี พ.ศ. 2564 ซึ่งเป็นโครงการต่อยอดจากประสบการณ์และความรู้ที่ทีมวิจัยเคยดำเนินโครงการที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ “โครงการ การแบ่งปันความรู้ด้านการจัดการขยะชุมชนจากใจวัยเกษียณสู่วัยกระเตาะ” “โครงการบริการวิชาการแก่สังคม กิจกรรมการพัฒนาศักยภาพประชาชนทั่วไปสู่การเป็น Thailand 4.0 รายการ การอบรมผู้สูงอายุในการจัดการสิ่งแวดล้อม เพื่อคุณภาพชีวิต 4.0” “การพัฒนาแบบแผนการจัดการสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการดูแลผู้สูงอายุในพื้นที่ชนบทของประเทศ” และการวิจัยเรื่อง “แนวทางการพัฒนาการเรียนรู้และเพิ่มประสิทธิภาพการจัดการขยะชุมชนโดยการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในพื้นที่ชนบทภาคกลางของประเทศไทย” โดยหลักสูตรพัฒนาศักยภาพการเป็นวิทยากรด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมโดยภูมิปัญญาท้องถิ่น สำหรับผู้สูงอายุเป็นโครงการที่ผู้วิจัยพัฒนาผ่านการถอดบทเรียนจากหลักสูตรด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมโดยภูมิปัญญาท้องถิ่นของผู้สูงอายุซึ่งเป็นวัยเกษียณเพื่อถ่ายทอดสู่วัยกระเตาะ โดยถอดบทเรียนจากการจัดกิจกรรมเพื่อเปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุในชุมชนนำความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นไปถ่ายทอดให้กับเด็กในชุมชน (Knowledge Transfer) ที่เป็นการพัฒนาทักษะผู้สูงอายุในการเป็นวิทยากรถ่ายทอดความรู้ด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมโดยภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่บูรณาการร่วมกับองค์ความรู้และประสบการณ์ที่ผู้สูงอายุสั่งสมมาผ่านการดำเนินชีวิตมาอย่างยาวนาน โดยกิจกรรมได้ลงพื้นที่ร่วมกับผู้สูงอายุในโรงเรียนผู้สูงอายุในพื้นที่ 10 จังหวัดใน 5 ภูมิภาคของประเทศไทย ได้แก่ ภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคใต้ ภาคตะวันออกและเชียงใหม่ กรุงเทพมหานคร และปริมณฑล

หลักสูตรพัฒนาศักยภาพการเป็นวิทยากรด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมโดยภูมิปัญญาท้องถิ่น สำหรับผู้สูงอายุ ได้พัฒนาให้มีขอบเขตเนื้อหาสาระและองค์ความรู้ที่นอกจากจะสอดคล้องกับ

วัตถุประสงค์ของโครงการแล้วยังเชื่อมโยงกับบริบทนโยบายด้านการขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศไทยด้วยโมเดลเศรษฐกิจ BCG รวมถึงการเตรียมความพร้อมเพื่อการรับมือกับการเปลี่ยนแปลงในปัจจุบันและมีเป้าหมายสำคัญเพื่อส่งเสริมการมีบทบาทของผู้สูงอายุในการจัดการสิ่งแวดล้อมโดยภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อความสอดคล้องกับแผนเร่งรัดจัดการศึกษาต่อเนื่องตลอดชีวิต ในแผนผู้สูงอายุแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ.2561 – 2580) (Department of Older Persons, 2019) สู่ระบบเศรษฐกิจหมุนเวียนและสังคมคาร์บอนต่ำอย่างเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ควบคู่กับการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมผู้สูงอายุและประชาชนในชุมชนของพื้นที่ทั้ง 10 แห่ง ให้สอดคล้องกับการรับรองเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) ภายใต้กรอบความร่วมมือในการอนุรักษ์พลังงาน และเป็นภาคีกรอบอนุสัญญาสหประชาชาติว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (UNFCCC) ของประเทศไทย ซึ่งกระบวนการในการออกแบบหลักสูตรพัฒนาศักยภาพการเป็นวิทยากรด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมโดยภูมิปัญญาท้องถิ่น สำหรับผู้สูงอายุเป็นขั้นตอนที่ผ่านการทดลองและประสบผลสำเร็จ จากการทราบถึงประเด็นข้อบกพร่องที่ต้องปรับปรุง โดยการประเมินเป็นการพิจารณาคุณภาพของหลักสูตรเพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นข้อเท็จจริง นำมาวิเคราะห์และสรุป ชี้ให้เห็นประเด็นที่ต้องพัฒนาต่าง ๆ ที่ต้องพิจารณาให้ครอบคลุมถึงแนวทางในการสื่อสารของผู้สูงอายุ และผู้รับสารที่จะได้รับองค์ความรู้จากการถ่ายทอดองค์ความรู้และประสบการณ์ด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมโดยภูมิปัญญาท้องถิ่น จากผู้สูงอายุ โดยประสิทธิภาพที่ได้ คือ จะส่งผลให้เกิดคุณค่าทางจิตใจและความรู้สึกภาคภูมิใจของผู้สูงอายุในการเป็นวิทยากรด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมโดยภูมิปัญญาท้องถิ่นให้คนรุ่นหลังในชุมชนมีองค์ความรู้ในการจัดการสิ่งแวดล้อมของชุมชน เกิดความสัมพันธ์อันดีระหว่างผู้สูงอายุกับคนรุ่นหลังและยังเป็นการลดช่องว่างระหว่างกันและกันในชุมชนได้อีกด้วย

วัตถุประสงค์การวิจัย

- 1) เพื่อประยุกต์องค์ความรู้จากบทเรียนหลักสูตรการถ่ายทอดองค์ความรู้สู่แนวทางพัฒนาศักยภาพการเป็นวิทยากรด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมโดยภูมิปัญญาท้องถิ่น สำหรับผู้สูงอายุ
- 2) เพื่อนำเสนอแนวทางในการบูรณาการองค์ความรู้จากการสังสมประสบการณ์ของผู้สูงอายุสู่การเป็นวิทยากรด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมโดยภูมิปัญญาท้องถิ่น

แนวคิดและทฤษฎี

การประยุกต์ใช้หลักสูตร

“หลักสูตร” หมายถึง แผนการจัดการศึกษาที่ประมวลเนื้อหาสาระ ประสบการณ์ และกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งมีสาระการเรียนรู้ แนวทางการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ สื่อการเรียนการสอน การวัดและประเมินผลการเรียนรู้ เพื่อให้ผู้เรียนมีพัฒนาการต่าง ๆ ตามจุดหมายที่กำหนดไว้อย่างมีประสิทธิภาพ อีกทั้งความรู้ที่ผู้เรียนจะได้สามารถพัฒนาระบบการคิดและนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตได้ ร่วมกับการใช้ประสบการณ์ ซึ่งจะพัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้ ความสามารถ ทักษะในการที่จะดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุข โดยมีความสำคัญต่อการจัดการศึกษาทุกระบบ เนื่องจากข้อกำหนดต่าง ๆ ของหลักสูตรจะเป็นมาตรฐานในการจัดการศึกษาของแต่ละกลุ่มเป้าหมาย (Vongyai, 2009) ซึ่งทำให้เป็นแนวทางนำไปสู่การกำหนดเป้าหมายของการเรียนรู้สำหรับผู้เรียนในแต่ละช่วงวัย อีกทั้งยังเป็นแนวทางสำหรับผู้สอนในการดำเนินการจัดการเรียนรู้ให้ผู้เรียนบรรลุเป้าหมายทั้งในด้านความรู้ในเนื้อหาสาระ ทักษะ กระบวนการ

เรียนรู้และการคิด ทักษะทางสังคมและที่สำคัญคือคุณภาพทางด้านคุณธรรมจริยธรรม และค่านิยมอันพึงประสงค์

หลักสูตร หรือ แผนการจัดการศึกษาจะต้องผ่านการประมวลเนื้อหาสาระไปจนถึงการประเมินหลักสูตรซึ่งเป็นกระบวนการเชิงระบบในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการดำเนินการใช้หลักสูตร เพื่อพิจารณาตัดสินว่าหลักสูตรนั้นมีองค์ประกอบที่มีคุณภาพและมีประสิทธิภาพเหมาะสมเพียงใดที่จะทำให้เกิดการดำเนินการหลักสูตรบรรลุตามจุดหมายที่กำหนดไว้ หรือเป็นแนวทางในการพัฒนาปรับปรุงสู่การประยุกต์ใช้หลักสูตรต่อไป โดยทิศทางในการพัฒนาปรับปรุงสู่การประยุกต์ใช้หลักสูตรต่าง ๆ จะต้องพัฒนาให้ผู้เรียนพัฒนาศักยภาพสู่การมีทักษะในอนาคต (Vongyai, 2009) ซึ่งในปัจจุบันที่เป็นยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาองค์ความรู้ต่าง ๆ การเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม วัฒนธรรมและวิถีการดำรงชีวิต เศรษฐกิจ และการเมือง ดังนั้นหลักสูตรที่จะต้องมุ่งพัฒนาผู้เรียนให้สามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีคุณภาพ หากผู้สอนสามารถจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการจะทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้แบบองค์รวมมากขึ้น มีการเชื่อมโยงความรู้ต่าง ๆ มากขึ้น จนทำให้สามารถนำความรู้ที่มีนั้นไปใช้ในการแก้ปัญหา การคิดและตัดสินใจได้อย่างมีประสิทธิภาพ

แนวคิดทางการประเมิน CIPIES Model

“แนวคิดทางการประเมิน CIPIES Model” เป็นแนวคิดที่เกิดจากการประยุกต์รูปแบบการประเมิน CIPP Model โดยรูปแบบการประเมิน CIPIEST คือ ส่วนปรับขยายของรูปแบบการประเมิน CIPP โดยปรับขยายการประเมินผลผลิต (Product Evaluation) ออกเป็นการประเมินผลกระทบ (Impact Evaluation) การประเมินประสิทธิผล (Effectiveness Evaluation) การประเมินความยั่งยืน (Sustainability Evaluation) และการประเมินการถ่ายทอดส่งต่อ (Transportability Evaluation) ของสิ่งที่ได้รับการประเมิน ซึ่งมักได้แก่ โครงการ แผนงานหรือสิ่งแทรกแซงต่าง ๆ โดยที่ส่วนขยายของมิติการประเมินที่เพิ่มขึ้นนี้มีความหมายครอบคลุมรวมถึงการประเมินผลผลิตเดิมและการประเมินผลลัพธ์นั่นเอง ทั้งนี้ความหมายของมิติการประเมินที่เพิ่มขึ้น พิจารณาได้จากการตั้งคำถามการประเมิน (Evaluation Questions) แต่ละมิตินี้ (Stufflebeam, Gulickson, & Wingate, 2002 อ้างถึงใน Buosonte, 2013) โดยมีเป้าหมายเพื่อนำไปสู่ “ผลลัพธ์” (Outcomes)

ดังนั้น การประเมิน CIPIEST ที่ประยุกต์ใช้จะใช้เทคนิควิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลอย่างหลากหลายสอดคล้องกับประเด็นย่อย ๆ ที่ต้องการประเมินในแต่ละมิติ รวมทั้งใช้ข้อมูลทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพสำหรับนำมาวิเคราะห์ สรุปตีความผลการประเมิน ทั้งนี้แหล่งที่มาของข้อมูลในการประเมินก็ต้องเก็บรวบรวมหรือได้มาอย่างหลากหลายครอบคลุมผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งหมด ทั้งที่เป็นทีมผู้ปฏิบัติงานในโครงการ ผู้รับผลประโยชน์จากโครงการ ผู้บริหารหรือผู้เป็นเจ้าของโครงการ รวมทั้งข้อมูลจากเอกสารบันทึกต่าง ๆ ประกอบอีกด้วย

การทบทวนหลังปฏิบัติงาน (After Action Review: AAR)

“การทบทวนหลังปฏิบัติงาน (After Action Review: AAR)” เป็นกระบวนการเพื่อวิเคราะห์สาเหตุของการดำเนินการเพื่อหาแนวทางในการการพัฒนา ปรับปรุงกิจกรรม หรือการปฏิบัติงานให้ดีกว่าเดิม โดยการถอดบทเรียนจากความสำเร็จ อุปสรรค ข้อจำกัด และความล้มเหลวจากการดำเนินงาน หรือการปฏิบัติงานที่ผ่านมา เพื่อการพัฒนาหรือการปรับปรุงการทำงาน การทำ AAR เป็นรูปแบบของกลุ่ม

ทำงานที่สะท้อนความมีส่วนร่วมในการทบทวนสิ่งที่เกิดขึ้น รวมถึงจุดแข็ง จุดอ่อน และประเด็นต่าง ๆ ที่ต้องปรับปรุง (National Science and Technology Development Agency (NSTDA), 2014)

ดังนั้น การทบทวนหลังปฏิบัติงาน (After Action Review : AAR) จะเป็นเครื่องมือในการนำมาใช้ในการปฏิบัติงาน เพื่อทบทวนวิธีการทำงานทั้งด้านความสำเร็จและปัญหาที่เกิดขึ้น รวมถึงเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์การทำงานร่วมกัน ซึ่งจะสามารถหาแนวทางป้องกันปัญหาที่เกิดขึ้นซ้ำได้ ทำให้เกิดการพัฒนาระบบการทำงานให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากยิ่งขึ้น

ระเบียบวิธีวิจัย

หลักสูตรพัฒนาศักยภาพการเป็นวิทยากรด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมโดยภูมิปัญญาท้องถิ่นสำหรับผู้สูงอายุ ประยุกต์องค์ความรู้จากผลการศึกษา โครงการพัฒนาหลักสูตรการจัดการสิ่งแวดล้อมด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยวัยเกษียณสู่วัยกระเตาะ ในงานวิจัยปีงบประมาณ พ.ศ. 2564 และโครงการต่อเนื่อง ปีงบประมาณ 2565 ที่พัฒนาหลักสูตรและประเมินประสิทธิภาพโดยผู้ทรงคุณวุฒิ โดยเริ่มต้นจากการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ประกอบกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research, PAR) ผ่านการศึกษาเอกสาร รายงานวิจัย และบทความทั้งในประเทศและต่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการเรียนรู้และการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชน การส่งเสริมศักยภาพแก่ผู้สูงอายุ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และใช้เครื่องมือแบบสอบถามความต้องการในการเข้าร่วมกิจกรรมอบรมองค์ความรู้ด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมจากผู้สูงอายุในโรงเรียนผู้สูงอายุในท้องถิ่น 10 แห่ง ร่วมกับการสัมภาษณ์ความคิดเห็นด้านทักษะทางปัญญาที่จำเป็นของผู้สูงอายุ 3 ด้าน ได้แก่ ด้านการคิดวิเคราะห์ ด้านการคิดแก้ปัญหา และด้านการคิดอย่างมีวิจารณญาณ ที่ผ่านการตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือ แล้วจึงจับกลุ่มประเด็นต่าง ๆ เพื่อรวบรวมปัจจัยในการจัดทำโครงร่างหลักสูตรฯ และประเมินผลผ่านการตรวจสอบความเหมาะสมและความสอดคล้องของหลักสูตรโดยผู้ผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 7 คน ผ่านแบบประเมินหลักสูตรตามรูปแบบการประเมิน CIPIEST Model ของหลักสูตร 7 ประเด็น ซึ่งรูปแบบการประเมิน CIPIEST Model นี้คือส่วนปรับขยายของรูปแบบการประเมิน CIPP โดยปรับขยายการประเมินด้านผลผลิต โดย CIPIEST Model จะประกอบไปด้วย 1) ด้านบริบท 2) ด้านปัจจัยนำเข้า 3) ด้านกระบวนการ 4) การประเมินผลกระทบ 5) การประเมินประสิทธิผล 6) การประเมินความยั่งยืน และ 7) การประเมินการถ่ายทอดส่งต่อของสิ่งที่ได้รับการประเมิน โดยผลการศึกษาที่นำไปประยุกต์ใช้มีกระบวนการดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การบูรณาองค์ความรู้จากผลการศึกษาบริบทการจัดการสิ่งแวดล้อมจากภูมิปัญญาท้องถิ่นของผู้สูงอายุ ซึ่งวิเคราะห์ความต้องการพัฒนาหลักสูตรในมิติด้านการจัดการสิ่งแวดล้อม ผ่านผลการศึกษาโครงการพัฒนาหลักสูตรการจัดการสิ่งแวดล้อมด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยวัยเกษียณสู่วัยกระเตาะ ในงานวิจัยปีงบประมาณ พ.ศ. 2564 ร่วมกับโครงการวิจัยต่อเนื่องปีงบประมาณ พ.ศ. 2565

ขั้นตอนที่ 2 การบูรณาองค์ความรู้ผ่านผลการศึกษาศักยภาพของผู้สูงอายุในการถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่มีองค์ประกอบ 4 รายวิชา ได้แก่ 1) การเตรียมความพร้อมเพื่อการมีคุณภาพชีวิตที่ดีในวัยสูงอายุ 2) การจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชนโดยภูมิปัญญาท้องถิ่น 3) การรับมือกับภัยใกล้ตัว ภาวะฉุกเฉิน และภัยธรรมชาติโดยภูมิปัญญาท้องถิ่น และ 4) ผู้สูงอายุกับการถ่ายทอดความรู้ และกิจกรรมการถ่ายทอดองค์ความรู้จากวัยเกษียณสู่วัยกระเตาะ

ขั้นตอนที่ 3 การบูรณาการองค์ความรู้จากผลการศึกษาที่ได้รับจากข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญในการวิพากษ์หลักสูตร ปีงบประมาณ พ.ศ. 2565

ขั้นตอนที่ 4 การบูรณาการองค์ความรู้จากผลการศึกษาทดลองใช้หลักสูตรในพื้นที่จริงในชุมชนต้นแบบ 10 พื้นที่ ครอบคลุม 5 ภูมิภาคของประเทศไทย และองค์ความรู้จากบทเรียนที่ได้รับจากกิจกรรม

การใช้หลักสูตรด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมโดยภูมิปัญญาท้องถิ่น ร่วมกับการทบทวนหลังปฏิบัติงาน (After Action Review: AAR)

ประชากรกลุ่มตัวอย่าง เป็นผู้เข้ารับการอบรมในพื้นที่ชุมชนต้นแบบ 10 ชุมชน ครอบคลุม 5 ภูมิภาคของประเทศไทย โดยกลุ่มผู้สูงอายุ จำนวน 10 ชุมชน ชุมชนละอย่างน้อย 30 คน รวม 300 คน และกลุ่มวัยกระเตาะ จำนวน 4 ชุมชน ชุมชนละอย่างน้อย 30 คน รวม 120 คน และผู้ดูแลผู้สูงอายุอย่างน้อย ชุมชนละ 1 ท่าน ซึ่งกลุ่มตัวอย่างในการวิจัยครั้งนี้ ดังตารางที่ 1 (Table 1)

Table 1. Community Area

No.	Elderly School	Elementary School	Province
Bangkok Metropolitan Region			
1.	Dok Lamduan Ban Elderly School	-	Nonthaburi Province
The Central Region			
2.	Talat Mai Subdistrict Administrative Organization Elderly School	Wat Talat Mai School	Ang Thong Province
3.	Mueang Rayong District Elderly School	Wat Chang Chon Sirirat Bamrung School	Rayong Province
4.	Wilai' Wai Wan Ban Bang Laem School	Thesaban 1 School, Laem Chabang	Chonburi Province
The North			
5.	Mae Ka Thok Wak Temple Elderly School	-	Phayao Province
6.	Pa Sang Subdistrict Elderly School	-	Chiang Rai Province
The South			
7.	Ratsada Subdistrict Municipality Elderly School	-	Phuket Province
8.	Tha Yu Subdistrict Elderly School	-	Phang Nga Province
The Northeast			
9.	Phu Pha Man District Elderly School	-	Khon Kaen Province
10.	Suan Phayom Elderly School	Muang Roi Et School	Roi Et Province

การคัดเลือกโรงเรียนผู้สูงอายุ หรือประชากรกลุ่มตัวอย่างมีเกณฑ์การพิจารณา ดังนี้

1) โรงเรียนผู้สูงอายุมีนโยบายด้านสิ่งแวดล้อม และมีการประยุกต์ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เข้ากับพื้นที่ชุมชน

2) โรงเรียนผู้สูงอายุมีความเข้มแข็ง และเป็นชุมชนต้นแบบให้กับพื้นที่ในจังหวัดใกล้เคียง

3) เป็นพื้นที่ที่ได้ทำวิจัยต่อเนื่องมาจากโครงการ “การพัฒนาหลักสูตรด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมโดยภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้จากวัยเกษียณสู่วัยกระเตาะ” ปี พ.ศ. 2564 รวมถึงการวิจัยเรื่อง

“การแบ่งปันความรู้ด้านการจัดการขยะชุมชนจากใจวัยเกษียณสู่วัยกระเตาะ” ปี พ.ศ. 2563 ในการดำเนินกิจกรรมด้านการจัดการขยะชุมชน

ดังนั้นพื้นที่ศึกษาวิจัยโรงเรียนผู้สูงอายุ จำนวน 10 พื้นที่ และโรงเรียนวัยกระเตาะ จำนวน 4 โรงเรียน ได้แก่ 1) โรงเรียนผู้สูงอายุดอกคำวนวน 2) โรงเรียนผู้สูงอายุองค์การบริหารส่วนตำบลลาดใหม่ 3) โรงเรียนผู้สูงอายุอำเภอเมืองระยอง 4) วิลัย' วัยหวาน บ้านบางแหลม 5) โรงเรียนผู้สูงอายุวัดแม่กาโทกทาก 6) โรงเรียนผู้สูงอายุตำบลป่าซาง 7) โรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลรัชฎา 8) โรงเรียนผู้สูงอายุตำบลท่าอยู่ 9) โรงเรียนผู้สูงอายุอำเภอภูพาน และ 10) โรงเรียนผู้สูงอายุสวนพยอม ส่วนพื้นที่โรงเรียนวัยกระเตาะ จำนวน 4 พื้นที่ ได้แก่ 1) โรงเรียนวัดตลาดใหม่ (อินทประชาสรรค์) 2) โรงเรียนวัดช้างชนศิริราษฎร์บำรุง 3) โรงเรียนเทศบาล 1 แหลมฉบัง และ 4) โรงเรียนเมืองร้อยเอ็ด และประเมินความรู้ผู้สูงอายุจากการนำหลักสูตรไปใช้ในเชิงปฏิบัติเพื่อเปรียบเทียบทักษะทางปัญญาก่อนและหลังใช้หลักสูตรโดยใช้ สถิติ Dependent t-test

ผลการวิจัย

การดำเนินกิจกรรมการเรียนการสอนหลักสูตรที่ผ่านมา พบว่าผู้สูงอายุมีความสนใจและให้ความสำคัญในหลักสูตรเป็นอย่างมาก อีกทั้งผู้สูงอายุมีความต้องการที่จะนำหลักสูตรไปปรับใช้ในชีวิตประจำวันและเพิ่มเติมในบทเรียนประจำในหลักสูตรของโรงเรียนผู้สูงอายุเองด้วย โดยผู้สูงอายุให้ความคิดเห็นตรงกันว่าหลักสูตรมีโครงสร้าง รายวิชา และรูปแบบการเรียนการสอนที่มีความครบถ้วนสมบูรณ์ ครอบคลุมเนื้อหาที่ผู้สูงอายุต้องการ เพื่อที่จะสามารถใช้ชีวิตได้อย่างมีความสุขทั้งกายและจิตใจ ซึ่งภายหลังจากที่ได้มีการจัดการเรียนการสอนหลักสูตรไปแล้วนั้น ผู้สูงอายุได้มีการนำไปใช้ในชีวิตประจำวันในการดูแลตัวเองในด้านต่าง ๆ เช่น การเลือกทานอาหารที่มีประโยชน์ การจัดบ้านและสภาพแวดล้อมให้น่าอยู่ การจัดการที่อยู่อาศัยเพื่อลดความเสี่ยงที่อาจทำให้เกิดอันตรายต่อตัวผู้สูงอายุ การคัดแยกขยะ การนำขยะไปรีไซเคิล การนำของไม่ใช้แล้วที่ยังมีประโยชน์ไปบริจาคต่อ การดูแลสิ่งแวดล้อม การระมัดระวังตัวจากภัยใกล้ตัวและภัยธรรมชาติที่มากขึ้น เป็นต้น

การถอดบทเรียนการนำหลักสูตรฯ จากการทบทวนหลังปฏิบัติงาน ประกอบไปด้วย 2 รูปแบบ ได้แก่ การทบทวนหลังปฏิบัติงานสำหรับผู้ร่วมกิจกรรม และการทบทวนหลังปฏิบัติงานสำหรับผู้จัดกิจกรรม ซึ่งจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์การทำงานร่วมกันเพื่อทบทวนวิธีการทำงานทั้งด้านความสำเร็จและปัญหาที่เกิดขึ้นหลังปฏิบัติงานหลังจากโครงการเสร็จสิ้นแล้ว พบว่า เป้าหมายหรือความคาดหวังจากการสอนหลักสูตรฯ เพื่อให้ผู้สูงอายุได้พัฒนาตัวเองให้มีศักยภาพมากขึ้น และเป็นผู้ที่สามารถถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ที่มีให้กับสังคมหรือคนในครอบครัวได้ นอกจากนี้เพื่อนำหลักสูตรไปใช้จริงในชุมชนต้นแบบ 5 ภูมิภาคของประเทศไทย รวมทั้งสิ้น 10 พื้นที่ ได้แก่ จังหวัดนนทบุรี จังหวัดอ่างทอง จังหวัดระยอง จังหวัดชลบุรี จังหวัดพะเยา จังหวัดเชียงราย จังหวัดภูเก็ต จังหวัดพังงา จังหวัดขอนแก่น และจังหวัดร้อยเอ็ด โดยประเมินการใช้หลักสูตรฯ จากวิธีการวัดและการประเมินผล แล้วจัดทำข้อเสนอแนะในเชิงนโยบายและแนวทางปฏิบัติต่อไป ซึ่งผลที่คาดว่าจะได้รับ คือ ทำให้ทราบจุดแข็งและจุดอ่อนของหลักสูตรที่พัฒนาขึ้นซึ่งจะเป็นประโยชน์ในการวางแผนปรับปรุงคุณภาพหลักสูตรสำหรับผู้สูงอายุ ทำให้สามารถวางแผนการเรียนการสอนหลักสูตรด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมโดยภูมิปัญญาท้องถิ่น และสามารถนำไปถ่ายทอดจากวัยเกษียณสู่วัยกระเตาะ และจะเป็นประโยชน์ในการใช้เป็นหลักสูตรต้นแบบต่อไป

โดยผลที่เกิดขึ้นจากวิธีการวัดและการประเมินผลที่คะแนนเต็ม 40 คะแนน พบว่า ผู้สูงอายุเกินกว่ากึ่งหนึ่งสามารถทำแบบทดสอบก่อนการอบรมที่คะแนน $\bar{x} = 28.87$ และเมื่อได้รับความรู้เพิ่มเติมจาก

การเรียนรู้หลักสูตร ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ก็สามารถทำได้คะแนนแบบทดสอบหลังเรียนเพิ่มมากขึ้นที่คะแนน $\bar{x} = 30.34$ นอกจากนี้จากกิจกรรมการถ่ายทอดองค์ความรู้จากวัยเกษียณสู่วัยกระเตาะ ทำให้สามารถประเมินความรู้และประสบการณ์ของผู้สูงอายุได้ว่า เป็นผู้มีความรู้ความสามารถ มีประสบการณ์ และเป็นผู้นำได้ อีกทั้งในการประเมินการสอนหลักสูตรให้กับผู้สูงอายุ พบว่า ผู้สูงอายุให้ความสนใจ ตั้งใจ และให้ความร่วมมือในการเรียนการสอนดีมาก เนื่องจากเนื้อหาวิชาเป็นที่น่าสนใจของผู้สูงอายุด้วย ทำให้สามารถดึงดูดผู้สูงอายุให้เข้าร่วมกิจกรรมได้

ซึ่งปัญหาที่พบเป็นในส่วนของข้อคำถามของแบบทดสอบบางข้อที่มีความกำกวมทำให้สับสนได้ นอกจากนี้ผู้สูงอายุบางท่านขาดความมั่นใจในการแสดงออก และผู้สูงอายุบางท่านมีข้อจำกัดทางด้านร่างกายในเรื่องการมองเห็นหรือปัญหาสายตาที่ส่งผลกระทบไปถึงการอ่านข้อความในสื่อการอบรมและแบบทดสอบ รวมถึงผู้สูงอายุจะมีระยะเวลาในการรับการเรียนรู้จากสื่อได้น้อย และไม่สามารถจดจำได้นาน ทำให้ได้รับความรู้ไม่เต็มที่ นอกจากนี้ในรายวิชาที่ทางผู้วิจัยเป็นวิทยากร อาจจะทำให้ผู้สูงอายุให้ความสนใจน้อยกว่าวิทยากรจากคนในพื้นที่ เพราะมีความเคยชิน หรือสามารถเข้าใจบริบทของผู้สูงอายุในพื้นที่ได้ดีกว่าคนนอกพื้นที่ โดยควรปรับปรุงหลักสูตรให้มีความสอดคล้องกับบริบทของผู้สูงอายุในแต่ละพื้นที่ ซึ่งจะมีความแตกต่างกัน เช่น บริบทด้านอาชีพต่อพื้นที่ศึกษา บริบทการศึกษา บริบทวิถีชีวิต บริบทภัยพิบัติทางธรรมชาติ เป็นต้น เพื่อการได้รับองค์ความรู้ที่ตรงประเด็นและสอดคล้องกับความต้องการของผู้สูงอายุแต่ละพื้นที่ นอกจากนี้ในอนาคตต้องจัดเตรียมวิทยากรในพื้นที่ของแต่ละรายวิชาในหลักสูตร และในแต่ละพื้นที่ที่มีบริบทการเรียนการสอนของผู้สูงอายุที่แตกต่างกัน เพื่อให้การดำเนินการเป็นไปตามแบบแผนหรือรูปแบบหลักสูตร และเพื่อให้เกิดความร่วมมือของผู้สูงอายุในการเรียนการสอนมากขึ้น อีกทั้งผู้สูงอายุจะมีระยะเวลาในการรับการเรียนรู้จากสื่อได้นานประมาณ 30 นาที – 1 ชั่วโมง ซึ่งควรเพิ่มวันในการเรียนให้เหมาะสม โดยหลักสูตรต้องสอนเนื้อหาควบคู่ไปกับกิจกรรมนันทนาการ เช่น เดินออกกำลังกาย มีเกมให้เล่นเพื่อกระตุ้นผู้สูงอายุ เป็นต้น

โดยผลที่เกิดขึ้นจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันระหว่างผู้ร่วมกิจกรรม และผู้จัดกิจกรรม พบว่าการทำกิจกรรมครั้งนี้ประสบผลสำเร็จทั้งกิจกรรมการอบรมหลักสูตรให้ความรู้แก่ผู้สูงอายุ อีกทั้งยังได้ยกตัวอย่างสถานการณ์จริงมาเป็นบทเรียนและนำมาประยุกต์ใช้เพื่อคุณประโยชน์สูงสุดต่อผู้สูงอายุ และพัฒนาการเรียนที่เน้นการดำเนินกิจกรรมนันทนาการเพื่อให้ผู้สูงอายุเกิดความเพลิดเพลินและลดความตึงเครียดในการเรียนรู้ อีกทั้งผู้สูงอายุมีการเรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพ พร้อมทั้งจะรับความรู้และสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้จริง และการมีประสบการณ์ในการเอาตัวรอดจากภัยใกล้ตัว เช่น ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการสิ่งแวดล้อม การรับมือกับภัยใกล้ตัวและภัยธรรมชาติ การปฐมพยาบาลเบื้องต้น เป็นต้น นอกจากนี้ผู้สูงอายุยังให้ความร่วมมือในระหว่างการเรียนการสอน มีส่วนร่วมในเกมที่นำมากระตุ้นความทรงจำให้กับผู้สูงอายุด้วย ทำให้การเรียนรู้หลักสูตรนี้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้กัน มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ ที่จะเป็นแนวทางในการพัฒนาและปรับปรุงหลักสูตรให้ดีขึ้นให้เหมาะสมกับบริบทของชุมชนได้ และผลลัพธ์ของกิจกรรมที่เกิดขึ้นของงานจะสามารถหาแนวทางป้องกันปัญหาที่เกิดขึ้นซ้ำได้ ทำให้เกิดการพัฒนากิจกรรมการอบรมหลักสูตรให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากยิ่งขึ้น

ประสิทธิผลของการศึกษาจากการถอดบทเรียน

รายวิชาที่ 1 การเตรียมความพร้อมเพื่อการมีคุณภาพชีวิตที่ดีในวัยสูงอายุ พบว่า หลักสูตรมีองค์ความรู้ที่ทันสมัยและแปลกใหม่ เช่น การรู้เท่าทันภัยทางสังคม ทั้งแบบออนไลน์หรือผ่านทางโทรศัพท์ การรับมือกับสถานการณ์โควิด-19 กฎหมายในชีวิตประจำวัน เป็นต้น ซึ่งมีความจำเป็นต่อการนำไปต่อยอดในชีวิตประจำวันและสามารถนำองค์ความรู้ดังกล่าวไปถ่ายทอดสู่คนในชุมชนและคนรุ่นหลังได้นอกจากนี้ในองค์ความรู้จากประเด็นเรื่องการเตรียมความพร้อมด้านเทคโนโลยีการเลือกใช้เครื่องมือสื่อสารที่เหมาะสม รวมไปถึงวิธีการใช้งานแอปพลิเคชันต่าง ๆ และกฎหมายใกล้ตัวยังเป็นองค์ความรู้ใหม่ที่ผู้สูงอายุต้องการเรียนรู้ และต้องการพัฒนาต่อยอดในเชิงลึก เนื่องจากมีความสำคัญในการดำเนินชีวิตประจำวันในยุคปัจจุบัน อีกทั้งยังเป็นการเตรียมความพร้อมเพื่อการเป็นผู้สูงอายุที่มีคุณภาพในยุคปัจจุบัน และรับมือได้ทันทางที่ต่อสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงได้ เช่น รับมือกับภัยพิบัติทางธรรมชาติได้ รับมือกับโรคภัยต่าง ๆ การช่วยกันดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม เพื่อเป็นส่วนหนึ่งในการช่วยลดโลกร้อน เป็นต้น

รายวิชาที่ 2 การจัดการสิ่งแวดล้อมด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น พบว่า ผู้สูงอายุสามารถนำไปต่อยอดและบูรณาการสร้างคุณประโยชน์ต่อชุมชนได้ ซึ่งในชุมชนมีการต่อยอดองค์ความรู้โดยเริ่มจากการนำขยะที่สามารถรีไซเคิลได้จากโรงเรียนผู้สูงอายุไปจำหน่ายและสร้างรายได้ สู่การบูรณาการไปถึงการคัดแยกขยะชุมชนและโรงเรียนด้วย โดยประยุกต์เข้ากับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินชีวิตให้มีความสุข นอกจากนี้ในด้านการจัดการสิ่งแวดล้อม มีการคัดแยกขยะประเภทต่าง ๆ โดยขยะเศษอาหารจะมีการนำไปหมักเป็นปุ๋ยชีวภาพ ทำน้ำหมักชีวภาพ แล้วนำไปรดน้ำผักที่ปลูก การนำขยะพลาสติกที่ไม่ใช่แล้วมาประดิษฐ์เป็นสิ่งของ อีกทั้งด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นโรงเรียนผู้สูงอายุยังสนับสนุนศิลปะ วัฒนธรรม พื้นบ้านดั้งเดิม อาทิ การทอผ้า การสานไม้ไผ่ การย้อมผ้า การถนอมอาหารจากภูมิปัญญาท้องถิ่น ทำให้ผู้สูงอายุได้ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ และสามารถทำเป็นอาชีพเสริมเพื่อหารายได้เพิ่มเติมอีกด้วย

รายวิชาที่ 3 การรับมือกับภัยใกล้ตัว ภาวะฉุกเฉิน และภัยธรรมชาติโดยภูมิปัญญาท้องถิ่น พบว่าเป็นประโยชน์ต่อผู้สูงอายุในประเด็นที่ทันทางที่ต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นแบบกะทันหัน คือ สถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 เพราะผู้สูงอายุได้ทราบถึงแนวทางในการลดภาวะเครียดจากโรคระบาด แนวทางในการเยียวยาความรู้สึกและแนวทางในการป้องกันโรค ซึ่งผู้สูงอายุสามารถนำไปเผยแพร่ต่อครอบครัวให้เกิดความเข้าใจในบริบทด้านสุขภาพร่างกายและจิตใจ นอกจากนี้ผู้สูงอายุยังมีการระมัดระวังตัวมาก เพราะมีประสบการณ์การใช้ชีวิตมาก่อน ทำให้อุบัติเหตุหรือภัยใกล้ตัวเกิดขึ้นได้ยาก ยกเว้นสถานการณ์ฉุกเฉินที่มักมีโรคประจำตัวของผู้สูงอายุเอง และในสถานการณ์ภัยพิบัติก็มีมาตรการในการรับมือได้ เช่น มีอ่างเก็บน้ำหรือแทงก์น้ำสำรองของชุมชน เพื่อไว้ใช้ในสถานการณ์ฉุกเฉินต่าง ๆ มีการจัดการน้ำที่เป็นระบบ เป็นต้น อีกทั้งคอยรับฟังข้อมูลข่าวสารแจ้งเตือนภัยจากแหล่งข้อมูลข่าวสารที่น่าเชื่อถือ และมีความกระตือรือร้นที่จะเตรียมตัวป้องกันสถานการณ์ฉุกเฉินที่จะเกิดขึ้น

รายวิชาที่ 4 ผู้สูงอายุกับการถ่ายทอดความรู้ พบว่า ผู้สูงอายุสามารถนำองค์ความรู้จากการอบรมไปปฏิบัติได้ในสถานการณ์จริง เช่น บทบาทการเป็นวิทยากรในงานแต่งงาน การให้ความรู้ต่อเด็กในชุมชน เป็นต้น รวมถึงผู้สูงอายุจะได้ทบทวนบทเรียนที่เป็นประโยชน์ต่อการจดจำและเข้าถึงองค์ความรู้ที่จำเป็นต่อการดำเนินชีวิตประจำวันในบั้นปลายได้อย่างเหมาะสม เพื่อให้ผู้สูงอายุสามารถจัดความเครียด ความวิตกกังวล และยอมรับในสิ่งที่เกิดขึ้นในวัยสูงอายุ ซึ่งนับว่าผู้สูงอายุมีประสิทธิภาพในการเป็นวิทยากรพิเศษได้ และมีความพร้อมที่จะสอนให้กับเด็กในชุมชน อีกทั้งทำให้ผู้สูงอายุมีภาวะผู้นำกล้าแสดงออก และสามารถที่จะถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ออกมาได้เป็นอย่างดี

ผลการศึกษาจากการดำเนินกิจกรรมการเรียนการสอนหลักสูตรการดำเนินกิจกรรมการเรียนการสอนหลักสูตรหลักสูตรพัฒนาศักยภาพการเป็นวิทยากรด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมโดยภูมิปัญญาท้องถิ่นสำหรับผู้สูงอายุ ที่พบจุดอ่อนที่เป็นข้อจำกัดในการดำเนินกิจกรรม คือ บริบททางกายภาพของสภาพร่างกายที่อาจจะเป็อุปสรรคให้ส่งผลต่อการเรียนรู้ การสื่อสาร ความทรงจำของผู้สูงอายุบางรายได้ ซึ่งผู้สูงอายุที่เข้าร่วมกิจกรรมส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุที่มีความสะดวกใจในการเข้าสังคมและมีความพร้อมทางด้านร่างกายและจิตใจในการเข้าร่วมกิจกรรมการอบรมจึงพบว่า ผู้สูงอายุมีศักยภาพและมีความพร้อมในการเป็นวิทยากรพิเศษที่จะสอนหรือเผยแพร่องค์ความรู้ ประสบการณ์ให้กับเด็กหรือคนรุ่นหลังในชุมชน อีกทั้งส่งผลให้ผู้สูงอายุเกิดความรู้สึกที่มีภาวะความเป็นผู้นำ ภาคภูมิใจต่อตนเอง กล้าแสดงออก และสามารถที่จะถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ออกมาได้เป็นอย่างดี น่าสนใจ สามารถดึงดูดความสนใจต่อคนรุ่นหลังในชุมชนและสร้างปฏิสัมพันธ์ที่ดีด้านการสื่อสารลดข้อจำกัดในประเด็นทางสังคมเรื่องช่องว่างระหว่างวัย จากการบูรณาการองค์ความรู้และพัฒนาหลักสูตรให้มีโครงสร้าง รายวิชา และรูปแบบการเรียนการสอนที่มีความครบถ้วน สมบูรณ์ ครอบคลุมเนื้อหาที่ผู้สูงอายุต้องการเพื่อที่จะสามารถใช้ชีวิตได้อย่างมีความสุขทั้งกายและจิตใจ

การดำเนินกิจกรรมประสบผลสำเร็จทั้งกิจกรรมการอบรมหลักสูตรให้ความรู้แก่ผู้สูงอายุ จากประสบการณ์ในชีวิต จากสถานการณ์จริงมาเป็นบทเรียนและนำมาประยุกต์ใช้เพื่อคุณประโยชน์สูงสุดต่อคนรุ่นหลังในชุมชน และพบแนวทางพัฒนารูปแบบหลักสูตรส่งเสริมการเรียนรู้ที่เน้นการดำเนินกิจกรรมนันทนาการเพื่อให้ผู้สูงอายุเกิดความเพลิดเพลินและลดความตึงเครียดในการเรียนรู้ โดยผู้สูงอายุมีการเรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพ พร้อมทั้งจะรับความรู้และสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้จริง และการมีประสบการณ์ในการเอาตัวรอดจากภัยใกล้ตัว เช่น ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการสิ่งแวดล้อม การรับมือกับภัยใกล้ตัวและภัยธรรมชาติ การปฐมพยาบาลเบื้องต้น เป็นต้น จากผลการทดสอบก่อนและหลังการอบรมที่พบว่าผู้สูงอายุส่วนใหญ่มีผลคะแนนหลังได้รับการอบรมในระดับมากกว่าคะแนนก่อนการอบรมอีกด้วย

สรุปและอภิปรายผล

หลักสูตรพัฒนาศักยภาพการเป็นวิทยากรด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมโดยภูมิปัญญาท้องถิ่นสำหรับผู้สูงอายุ ประยุกต์องค์ความรู้จากผลการศึกษาการพัฒนา “หลักสูตรด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมโดยภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้จากวัยเกษียณสู่วัยกระเตาะ” ซึ่งเป็นหลักสูตรการจัดอบรมระยะสั้น ใช้เวลาดำเนินกิจกรรม 3 วัน จำนวน 12 ชั่วโมง เป็นการสอนภาคทฤษฎีกับภาคปฏิบัติ และเน้นการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของผู้สูงอายุ โดยการจัดอบรมวันที่ 1 สอนรายวิชาที่ 1 การเตรียมความพร้อมเพื่อการมีคุณภาพชีวิตที่ดีในวัยสูงอายุ และรายวิชาที่ 2 การจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชนด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น การจัดอบรมวันที่ 2 สอนรายวิชาที่ 3 การรับมือกับภัยใกล้ตัว ภาวะฉุกเฉิน และภัยธรรมชาติโดยภูมิปัญญาท้องถิ่น และรายวิชาที่ 4 ผู้สูงอายุกับการถ่ายทอดความรู้ และการจัดอบรมวันที่ 3 เป็นกิจกรรมการถ่ายทอดองค์ความรู้จากวัยเกษียณสู่วัยกระเตาะ ที่จะให้ผู้สูงอายุสอนวัยกระเตาะในบทเรียนของหลักสูตร แต่เป็นแบบอย่างง่าย ที่ผู้สูงอายุสามารถเข้าใจได้ด้วยตนเอง และถ่ายทอดเรื่องราวออกมาเป็นแบบของตัวเอง เน้นการบอกเล่าประสบการณ์ของผู้สูงอายุ ซึ่งการนำหลักสูตรไปใช้จริงในชุมชนต้นแบบ 5 ภูมิภาคของประเทศไทย โดยความสำเร็จจากการทำกิจกรรมครั้งนี้ ทำให้ผู้สูงอายุได้รับความรู้ที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้จริง และสามารถถ่ายทอดประสบการณ์จากการนำเสนอเรื่องราวใน

อดีตที่เป็นประสบการณ์ในการเอาตัวรอดจากภัยใกล้ตัว โดยผู้สูงอายุที่ฝึกซ้อมการเป็นวิทยากรสามารถบอกเล่าประสบการณ์การเอาตัวรอดจากคลื่นยักษ์สึนามิ ซึ่งภัยธรรมชาติเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ และในอนาคตอาจจะเกิดขึ้นอีก จึงต้องมีการเตรียมพร้อมรับมืออยู่ตลอดเวลา นอกจากนี้ยังยกตัวอย่างสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน อาทิเช่น น้ำท่วมหรือภัยแล้ง ไฟไหม้ การรับมือกับโควิด-19 และการปฐมพยาบาลเบื้องต้น เป็นต้น อีกทั้งเนื่องจากโครงการนี้เป็นโครงการต่อเนื่องจากปี พ.ศ. 2564 จึงมีการนำประสบการณ์และบทเรียนที่ได้จากการศึกษาดังกล่าวมาประยุกต์เพื่อคุณประโยชน์สูงสุดต่อผู้สูงอายุในเรื่องรูปแบบการอบรมที่เน้นการดำเนินกิจกรรมนันทนาการเพื่อให้ผู้สูงอายุเกิดความเพลิดเพลินและลดความตึงเครียดในการเรียนหลักสูตรอบรม

นอกจากนี้ผลการประเมินโครงสร้างหลักสูตร รูปแบบหลักสูตร เนื้อหาของหลักสูตร การนำเสนอข้อมูล รูปแบบการสื่อสาร ความเหมาะสมของหลักสูตร และประสิทธิผลของหลักสูตรนั้นอยู่ในระดับมากที่สุด และในส่วนของการประเมินตามรูปแบบของ CIPIEST Model ทั้ง 7 มิติ ได้แก่ *ด้านบริบท* ในประเด็นวัตถุประสงค์ของหลักสูตร โครงสร้างของหลักสูตร และเนื้อหาของหลักสูตร *ด้านปัจจัยนำเข้า* ในประเด็นผู้สอน ผู้เข้ารับการอบรม ผู้ดูแลโรงเรียนผู้สูงอายุ และทรัพยากร (วัสดุอุปกรณ์ สื่อ) *ด้านกระบวนการ* ในประเด็นกิจกรรมในหลักสูตร กระบวนการสื่อสาร กระบวนการถ่ายทอด กระบวนการเรียนรู้ และกระบวนการวัดผลและประเมินผล *ด้านผลกระทบ* ในประเด็นสิ่งแวดล้อม (ทั้งในระดับครัวเรือนและระดับชุมชน) สุขภาพกายและจิตใจของผู้สูงอายุ และความสามารถในการถ่ายทอดของผู้สูงอายุ *ด้านประสิทธิผล* ในประเด็นความรู้ของผู้สูงอายุ ทักษะการใช้ชีวิตของผู้สูงอายุ เช่น การดูแลตนเอง การรับมือกับอุบัติเหตุหรือภัยพิบัติใกล้ตัว การวัดผล และการประเมินผล ที่ครอบคลุมกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย *ด้านความยั่งยืน* ในประเด็นกระบวนการจัดทำหลักสูตรที่ชัดเจนและเป็นระบบ นโยบายที่ครอบคลุมผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เครือข่ายผู้สูงอายุที่เข้มแข็ง และสร้างการยอมรับจากผู้สูงอายุ โรงเรียนผู้สูงอายุ และชุมชน และด้านการถ่ายทอดส่งต่อ ในประเด็นการเผยแพร่หลักสูตรที่ประสบความสำเร็จไปประยุกต์ใช้กับชุมชนอื่น ๆ ในบริบทสิ่งแวดล้อมและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่แตกต่างกันออกไป ผลสรุปในการประเมินตามรูปแบบของ CIPIEST Model ได้ว่ามีความสอดคล้องกันในแต่ละมิติ และมีความเหมาะสมต่อหลักสูตร “การจัดการสิ่งแวดล้อมด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยวัยเกษียณสู่วัยกระเตาะ”

จากการถอดบทเรียนทั้ง 4 รายวิชา พบว่าทั้ง 4 รายวิชาจะเป็นองค์ความรู้ที่สำคัญและเป็นประโยชน์ต่อผู้สูงอายุเพื่อการดำเนินชีวิตประจำวันในปัจจุบันแล้ว ยังพบว่า บทเรียนที่ผู้สูงอายุได้รับสามารถต่อยอดสู่การยกระดับคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ ที่เริ่มจากการมีความมั่นใจในองค์ความรู้ที่สำคัญจากประสบการณ์ของตนเองที่จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อคนรุ่นหลังในสังคม สู่แนวทางในการเป็นผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สามารถพัฒนาเป็นการส่งเสริมอาชีพให้แก่ผู้สูงอายุ หรือคนในชุมชนได้ เช่น การพัฒนาศักยภาพในการถ่ายทอดองค์ความรู้จากประสบการณ์ชีวิตเพื่อพัฒนาศักยภาพคนรุ่นหลังในชุมชนในการทำอาหารสำหรับผู้สูงอายุและผู้ป่วยที่มีโรคประจำตัวเพื่อการจำหน่าย การใช้ประโยชน์จากสรรพคุณของสมุนไพรที่เป็นพืชประจำท้องถิ่นจำหน่ายเพื่อบรรเทาอาการเจ็บป่วยหรือรักษาโรค การทำปุ๋ยหมักจากขยะเปียกของชุมชนเพื่อจำหน่ายหรือแปรรูปเป็นอาหารสัตว์ เป็นต้น

หลักสูตร “พัฒนาศักยภาพการเป็นวิทยากรด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมโดยภูมิปัญญาท้องถิ่นสำหรับผู้สูงอายุ” ออกแบบเป็นหลักสูตรการจัดอบรมระยะสั้นที่พัฒนาให้เหมาะสมกับศักยภาพและความต้องการของผู้สูงอายุ จากความคิดริเริ่มศึกษาโครงการ “การพัฒนาหลักสูตรด้านการจัดการ

สิ่งแวดล้อมโดยภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้จากวัยเกษียณสู่วัยกระเตาะ” (หลักสูตร พ.ศ. 2564) ที่ผ่านกระบวนการในการประเมินประสิทธิภาพจากผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความเชี่ยวชาญที่เกี่ยวข้องทั้งในระดับนโยบาย ปฏิบัติการ ท้องถิ่น เช่น กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ และสำนักส่งเสริมและพิทักษ์ผู้สูงอายุ ในทั้ง 4 รายวิชา และนำหลักสูตรฝึกอบรมที่ได้ไปปรับปรุงตามข้อเสนอแนะและคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญเพื่อนำไปใช้จริงกับกลุ่มตัวอย่างซึ่งเป็นผู้สูงอายุที่มีคุณสมบัติตามเกณฑ์ที่ได้กำหนด โดยมีการปรับแผนหลักสูตรอบรมฯ ตามหลักการประเมินผลหลักสูตรหลังดำเนินการหรือการประเมินหลักสูตรเมื่อเสร็จสิ้นการดำเนินงานให้สอดคล้องตามรูปแบบการประเมิน CIPIEST Model ของ Stufflebeam, Gulickson and Wingate (2002) ที่ประกอบด้วย มิติด้านบริบท ด้านปัจจัยนำเข้า ด้านกระบวนการ ด้านผลกระทบ ด้านประสิทธิผล ด้านความยั่งยืน และด้านการถ่ายทอดส่งต่อ จากผู้ทรงคุณวุฒิ จนกระทั่งเป็นหลักสูตรฯ มีขอบเขตเนื้อหาสาระและองค์ความรู้ที่นอกจากจะสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของโครงการแล้วยังเชื่อมโยงกับบริบทนโยบายด้านการขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศไทยด้วยโมเดลเศรษฐกิจ BCG รวมถึงการเตรียมความพร้อมเพื่อการรับมือกับการเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน และมีเป้าหมายสำคัญเพื่อส่งเสริมการมีบทบาทของผู้สูงอายุในการจัดการสิ่งแวดล้อมโดยภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อความสอดคล้องกับแผนเร่งรัดจัดการศึกษาต่อเนื่องตลอดชีวิต ในแผนผู้สูงอายุแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ.2561 – 2580) (Department of Older Persons, 2019) สู่ระบบเศรษฐกิจหมุนเวียนและสังคมคาร์บอนต่ำอย่างเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ควบคู่กับการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมผู้สูงอายุและประชาชนในชุมชนของพื้นที่ทั้ง 10 แห่ง ให้สอดคล้องกับการรับรองเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) ภายใต้กรอบความร่วมมือในการอนุรักษ์พลังงาน และเป็นภาคีกรอบอนุสัญญาสหประชาชาติว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (UNFCCC) ของประเทศไทย

การดำเนินกิจกรรมการอบรม มุ่งเน้นการใช้คุณค่าของผู้สูงอายุในการเป็นวิทยากรถ่ายทอดองค์ความรู้จากประสบการณ์ชีวิตที่สั่งสมมาตลอดชีวิต ซึ่งกิจกรรมมีกระบวนการที่ครอบคลุมของหลักสูตรที่สอดคล้องกับจุดมุ่งหมาย เนื้อหาสาระ และ การจัดการเรียนรู้ ของหลักสูตรที่เพื่อมุ่งเน้นการใช้คุณค่าของผู้สูงอายุ ลดช่องว่างระหว่างวัยและเตรียมความพร้อมสู่การมีคุณภาพชีวิตที่ดีในวัยสูงอายุ รวมถึงมีการวัดและประเมินผลของการอบรม (Vongyai, V, 2009) ภายใต้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยสร้างการมีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อม และลดช่องว่างของความสัมพันธ์ระหว่างคนรุ่นหลังและผู้สูงอายุในชุมชน ณ โรงเรียนผู้สูงอายุต้นแบบของพื้นที่ทั้ง 10 แห่ง ครอบคลุม 5 ภูมิภาคของประเทศไทย ได้แก่ ภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคใต้ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กรุงเทพมหานครและปริมณฑล แห่งละประมาณ 30 ท่าน ประกอบด้วย โรงเรียนผู้สูงอายุอำเภอเมืองระยอง จังหวัดระยอง โรงเรียนผู้สูงอายุองค์การบริหารส่วนตำบลลาดใหม่ จังหวัดอ่างทอง โรงเรียนผู้สูงอายุองค์การบริหารส่วนตำบลภูผาม่าน จังหวัดขอนแก่น โรงเรียนผู้สูงอายุโรงเรียนผู้สูงอายุสวนพยอม จังหวัดร้อยเอ็ด โรงเรียนผู้สูงอายุตำบลรัชฎา จังหวัดภูเก็ต โรงเรียนผู้สูงอายุตำบลท่าอยู่ จังหวัดพังงา โรงเรียนผู้สูงอายุตำบลป่าซาง จังหวัดเชียงราย โรงเรียนผู้สูงอายุวัดแมก้าโทกหวาก จังหวัดพะเยา โรงเรียนผู้สูงอายุดอกคำวนวน จังหวัดนันทบุรี โรงเรียนผู้สูงอายุ วังวิสัย จังหวัดชลบุรี ผ่านความอนุเคราะห์ในการประสานงานจากหน่วยงานที่กำกับดูแลและมีความเกี่ยวข้องกับโรงเรียนผู้สูงอายุทั้ง 10 แห่ง ซึ่งการดำเนินกิจกรรม ประกอบด้วย 4 รายวิชา และ 1 กิจกรรม ได้แก่ รายวิชาที่ 1 การเตรียมความพร้อมเพื่อการมีคุณภาพชีวิตที่ดีในวัยสูงอายุ รายวิชาที่ 2 การจัดการสิ่งแวดล้อมด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น รายวิชาที่ 3 การรับมือกับภัยใกล้ตัว ภาวะฉุกเฉิน และภัยธรรมชาติโดยภูมิปัญญาท้องถิ่น

รายวิชาที่ 4 ผู้สูงอายุกับการถ่ายทอดความรู้ และกิจกรรมการถ่ายทอดองค์ความรู้จากวัยเกษียณสู่วัยกระเตาะ ซึ่งขั้นตอนในการดำเนินการเพื่อประเมินประสิทธิผลของหลักสูตรฯ ณ โรงเรียนผู้สูงอายุ 10 แห่ง ดังนี้

1) การประเมินผลองค์ความรู้ของผู้สูงอายุก่อนการอบรม ผ่านการทำแบบทดสอบก่อนการอบรมหลักสูตรหลักสูตรความรู้ด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น 4 รายวิชา จำนวน 40 ข้อ 2) บรรยาย และเปิดสื่อการอบรมหลักสูตรของโครงการฯ ในการจัดการสิ่งแวดล้อมด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยวัยเกษียณสู่วัยกระเตาะ พร้อมทำกิจกรรมนันทนาการร่วมกันระหว่างการบรรยาย และ 3) การประเมินผลองค์ความรู้ของผู้สูงอายุภายหลังการอบรม ผ่านการทำแบบทดสอบภายหลังการอบรมหลักสูตรความรู้ด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น 4 รายวิชา จำนวน 40 ข้อ ที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การประเมินหลังการใช้หลักสูตรเพื่อให้ทราบว่าการดำเนินงานของหลักสูตรที่ผ่านมาทั้งหมด ได้ผลเป็นไปตามที่กำหนดไว้ในวัตถุประสงค์ของหลักสูตร เพื่อให้ทราบความคุ้มค่ากับทรัพยากรที่ต้องสูญเสียไป และผลที่ได้จากหลักสูตรเพียงพอกับความต้องการของกลุ่มเป้าหมายหรือผู้รับบริการจากหลักสูตร เพื่อทราบผลที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานของหลักสูตรนั้นเป็นผลที่แท้จริงจากการดำเนินการของหลักสูตรโดยตรง และเพื่อประเมินองค์ประกอบด้านต่าง ๆ ของหลักสูตรทั้งหมด ส่วนใหญ่จะทำการประเมินด้านสภาวะแวดล้อม (Context) ด้านปัจจัยนำเข้า (Input) ด้านกระบวนการ (Process) และด้านผลผลิต (Product) ของหลักสูตร โดยพบว่า ผู้สูงอายุในโรงเรียนผู้สูงอายุจากทั้ง 10 พื้นที่ เกินกว่ากึ่งหนึ่งได้คะแนนภายหลังการอบรมมากกว่าคะแนนก่อนได้รับการอบรมที่ผลคะแนน $\bar{x} = 28.87$ และ $\bar{x} = 30.34$ ตามลำดับ ซึ่งหมายถึง ผู้สูงอายุเกินกว่ากึ่งหนึ่งมีความเข้าใจในบทเรียนของหลักสูตรฯ โดยพบว่า ผู้สูงอายุบางท่านมีข้อจำกัดในด้านต่าง ๆ ที่เป็นอุปสรรคในการทำแบบทดสอบ และการเรียนรู้ อาทิ ปัญหาด้านสุขภาพต่าง ๆ และความสามารถในการอ่าน เป็นต้น ภายหลังจากดำเนินกิจกรรมอบรมหลักสูตร การจัดการสิ่งแวดล้อมด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยวัยเกษียณสู่วัยกระเตาะ มีการดำเนินการถอดบทเรียนร่วมกับผู้สูงอายุและเจ้าหน้าที่ผู้ดูแลโรงเรียนผู้สูงอายุ ซึ่งผลจากการดำเนินกิจกรรมถอดบทเรียนพบว่า โรงเรียนผู้สูงอายุมีความสนใจและให้ความสำคัญในหลักสูตรฯ เป็นอย่างมาก เพราะนอกจากผู้สูงอายุจะมีความต้องการที่จะนำหลักสูตรไปปรับใช้ในชีวิตประจำวันแล้ว ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ให้ความคิดเห็นตรงกันว่าหลักสูตรมีโครงสร้าง รายวิชา และรูปแบบการเรียนการสอนที่มีความครบถ้วน สมบูรณ์ ครอบคลุมเนื้อหาที่ผู้สูงอายุต้องการ เพื่อที่จะสามารถใช้ชีวิตได้อย่างมีความสุขทั้งกายและจิตใจ ซึ่งภายหลังจากที่ได้มีการจัดการเรียนการสอนหลักสูตรไปแล้วนั้น ผู้สูงอายุได้มีการนำไปใช้ในชีวิตประจำวันในการดูแลตัวเองในด้านต่าง ๆ เช่น การเลือกทานอาหารที่มีประโยชน์ การจัดบ้านและสภาพแวดล้อมให้น่าอยู่ การจัดการที่อยู่อาศัยเพื่อลดความเสี่ยงที่อาจจะทำให้เกิดอันตรายต่อตัวผู้สูงอายุ การคัดแยกขยะ การนำขยะไปรีไซเคิล การนำของไม่ใช้แล้วยังมีประโยชน์ไปบริจาคต่อ การดูแลสิ่งแวดล้อม การระมัดระวังตัวจากภัยใกล้ตัวและภัยธรรมชาติที่มากขึ้น เป็นต้น

นอกจากนี้เจ้าหน้าที่ผู้ดูแลโรงเรียนผู้สูงอายุ ยังมีความคิดเห็นที่สอดคล้องไปในทิศทางเดียวกันว่าหลักสูตรมีองค์ความรู้ที่สามารถต่อยอดสู่การยกระดับคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุที่สามารถพัฒนาเป็นการส่งเสริมอาชีพให้แก่ผู้สูงอายุ หรือคนในชุมชนได้ เช่น การพัฒนาศักยภาพในการทำอาหารสำหรับผู้สูงอายุและผู้ป่วยที่มีโรคประจำตัวเพื่อการจำหน่าย การใช้ประโยชน์จากสรรพคุณของสมุนไพรที่เป็นพืชประจำท้องถิ่นจำหน่ายเพื่อบรรเทาอาการเจ็บป่วยหรือรักษาโรค การทำปุ๋ยหมักจากขยะเปียกของชุมชนเพื่อจำหน่าย หรือแปรรูปเป็นอาหารสัตว์ เป็นต้น นอกจากนี้ยังเป็นผลพวงสู่การกระจายรายได้สู่

ชุมชนให้เกิดความสมดุลระหว่างด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ซึ่งสามารถอภิปรายถึงผลการประเมินคุณภาพในการพัฒนาศักยภาพของผู้สูงอายุที่ได้รับการอบรมหลักสูตรส่งผลให้ผู้สูงอายุที่ได้รับการอบรมว่ามีสมรรถนะจากการที่การพัฒนาผู้เรียนบรรลุมาตรฐานการเรียนรู้ที่กำหนดนั้น สอดคล้องกับหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน (Ministry of Education, 2017) ที่จะต้องช่วยให้ผู้เรียนเกิดสมรรถนะสำคัญ 5 ประการ 1) ความสามารถในการสื่อสาร เป็นความสามารถในการรับและส่งสาร มีวัฒนธรรมในการใช้ภาษาถ่ายทอดความคิด ความรู้ความเข้าใจ ความรู้สึก และทัศนะของตนเอง 2) ความสามารถในการคิด เป็นความสามารถในการคิดวิเคราะห์ การคิดสังเคราะห์ การคิดอย่างสร้างสรรค์ การคิดอย่างมีวิจารณญาณ และการคิดเป็นระบบ 3) ความสามารถในการแก้ปัญหา เป็นความสามารถในการแก้ปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ที่เผชิญได้อย่างถูกต้องเหมาะสม บนพื้นฐานของหลักเหตุผล คุณธรรมและข้อมูลสารสนเทศ 4) ความสามารถในการใช้ทักษะชีวิต เป็นความสามารถในการนำกระบวนการต่าง ๆ ไปใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน และ 5) ความสามารถในการใช้เทคโนโลยี เป็นความสามารถในการเลือกและใช้เทคโนโลยีด้านต่าง ๆ

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะการพัฒนาหลักสูตรเชิงนโยบาย

1) ควรสนับสนุนนโยบายสำหรับผู้สูงอายุ เพื่อการเรียนรู้ให้ทันท่วงที่ต่อสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน และการเตรียมความพร้อมในการเข้าสู่สังคมสูงอายุของประเทศไทยได้ เช่น นโยบายการจัดหางาน นโยบายการพัฒนาผู้สูงอายุทางด้านร่างกายและด้านจิตใจ นโยบายด้านสิ่งแวดล้อมและการรับมือกับสถานการณ์ฉุกเฉิน การรับมือกับกลุ่มมิจฉาชีพคอลเซ็นเตอร์ เป็นต้น

2) หน่วยงานภาครัฐควรประชาสัมพันธ์นโยบายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ หรือนโยบายที่ส่งเสริมการดูแลผู้สูงอายุ รวมถึงการประชาสัมพันธ์การเรียนการสอนของผู้สูงอายุ เน้นการประชาสัมพันธ์หลักสูตรที่น่าสนใจและสามารถดึงดูดให้ผู้สูงอายุที่ยังไม่ได้เข้าร่วมโรงเรียนผู้สูงอายุให้สนใจมากขึ้น และเข้ามามีส่วนร่วมกับกิจกรรมของโรงเรียนผู้สูงอายุเพิ่มขึ้น

3) หน่วยงานภาครัฐควรสนับสนุนสวัสดิการที่เป็นความจำเป็นขั้นพื้นฐานให้กับผู้สูงอายุ เช่น การเดินทางที่สะดวก แหล่งจัดหางาน สถานที่พักผ่อนหย่อนใจ สนับสนุนกิจกรรมที่ผู้สูงอายุสามารถทำได้ เป็นต้น และการสนับสนุนอาชีพที่เหมาะสมกับวัยของผู้สูงอายุ ให้ผู้สูงอายุได้มีงานทำ มีรายได้เสริม ซึ่งจะสามารถตอบสนองความต้องการของผู้สูงอายุในการใช้จ่ายซื้อของ หรือการนำเงินไปทำบุญ เป็นต้น

ข้อเสนอแนะงานวิจัยในอนาคต

1) ควรพัฒนารูปแบบในการประเมินหลักสูตร โดยใช้แบบวัดคุณภาพชีวิตขององค์การอนามัยโลกฉบับแปลภาษาไทย (WHOQOL-BREF-THAI) มาประเมินร่วมกัน เพื่อให้เกิดความน่าเชื่อถือและเป็นที่ยอมรับมากขึ้น

2) สามารถบูรณาการองค์ความรู้จากหลักสูตรนี้และสอดแทรกเข้ากับหลักสูตรผู้ดูแลผู้สูงอายุ Caregiver ให้มีทักษะด้านการจัดการสิ่งแวดล้อม เพื่อการปฏิบัติจริง

References

- Bloom, B. S. (1972). *Taxonomy of education objective handbook 1: Cognitive domain*. David McKay Company Inc.
- Buosonte, R. (2013). CIPP and CIPIEST evaluation models: Mistaken and precise concepts of applications. *Silpakorn Educational Research Journal*, 5(2), 7-24. (in Thai)
- Department of Older Persons. (2019). 20-Year Strategy of the Department of Older Persons (2018 – 2037). Retrieved from https://www.dop.go.th/download/knowledge/th1539326153-138_0.pdf (in Thai)
- Faculty of Medicine Siriraj Hospital, Mahidol University. (2019). Review after work (After Action Review: AAR). Retrieved from <https://www2.si.mahidol.ac.th/km/knowledgeassets/definition/1975/> (in Thai)
- Ministry of Education. (2017). Basic education core curriculum 2008 (revised 2017). Retrieved from <https://drive.google.com/file/d/1MDQEDkqGs01PnyzqEnyTVVNTS776ObCz/view> (in Thai)
- National Science and Technology Development Agency. (2014). Review after work or after practice or after the activity (After Action Review-AAR). Retrieved from https://www.nstda.or.th/home/knowledge_post/after-action-review/ (in Thai)
- Office of the Royal Society. (2013). *Effectiveness*. Retrieved from <http://legacy.orst.go.th/?knowledges> (in Thai)
- Phoochinda, W. (2022). *Development of curriculum on environmental management using local wisdom to transfer knowledge from the elderly to children* (Research Report). Bangkok: Thailand Science Research and Innovation. (in Thai)
- Stufflebeam, D. L., & Shinkfield, A. J. (2007). *Evaluation theory, models, and applications*. New Jersey: John Wiley & Sons.
- Stufflebeam, D. L., Gulickson, A., & Wingate, L. A. (2002). *The spirit of Consuelo: An evaluation of Ke Aka Hoo na*. Kalamazoo MI: The Evaluation Center, Western Michigan University.
- Thailand International Cooperation Agency. (2022). *Project evaluation principles*. Retrieved from <https://tica-thaigov.mfa.go.th/th/page/> (in Thai)
- Vongyai, V. (2009). Curriculum. In *Encyclopedia of the teaching profession: Honor His Majesty on the auspicious occasion of His Majesty the King's 80th Birthday Anniversary* (pp. 469-474). The Teachers Council of Thailand. (in Thai)